

Lidská práva, korupce a beztrčnost

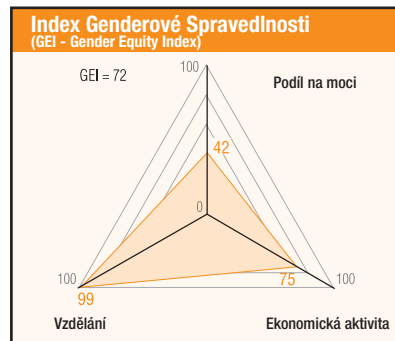
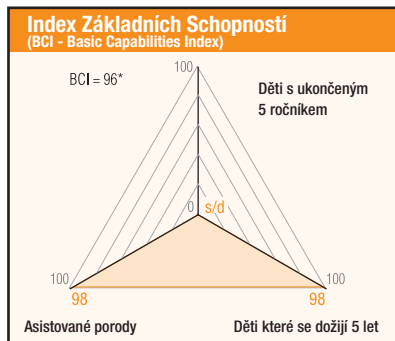
Za komunistické éry byla lidská práva otevřeně přehlížena ve prospěch členů komunistické strany a donašečů tajné policie. Velká většina jich dodnes zůstává na privilegovaných místech. Ti, kdo za autoritativní éry trpěli nejvíc, se dnes potýkají s útrapami ekonomického přechodu. Ačkoliv stát poskytuje lidským právům formální podporu, jejich vynuucování je nedostatečné, protože k tomu chybí politická vůle a stát není schopen dostát svým povinnostem.

Nadace pro rozvoj občanské společnosti
Valentin Burada

Když roku 1989 padl autoritativní režim, byla lidská práva vnímána jako vedlejší produkt demokracie. Hlavní prioritou bylo budování a upevňování demokracie, především prostřednictvím podpory občanských a politických práv, individuální svobody a tržní ekonomiky. Pozitivním právům – sociálním, ekonomickým a kulturním – se dostávalo menší pozornosti, protože se předpokládalo, že se budou v demokratické tržní ekonomice rozvíjet přirozenou cestou. V téže době se státní instituce hroutily pod vahou korupce a krajní politizace, což vedlo k postupnému úpadku kvality a kvantity nejdůležitějších vládních služeb doprovázenému erozí důvěry lidí ve veřejné instituce.

Od oficiálního zahájení přechodu k demokracii počátkem 90. let kladli aktivisté domácí občanské společnosti vždy důraz na občanská práva (svobodu slova, majetku, habeas corpus, svobodu vyznání atd.). Rada nevládních organizací ovšem začala sehrávat aktivní roli v podpoře práv marginalizovaných společenských skupin, jako jsou děti (zejména ty, které žijí v ústavech), lidé se zdravotním postižením, Romové a sexuální menšiny. Nedávno byla importována pod značkou „evropských standardů“ koncepce „balíčku“ lidských práv. Tak se například odkazy na význam harmonizace domácí praxe vůči menšinám s „evropskými standardy“ staly běžnou součástí veřejného diskurzu.

V rumunské společnosti, legislativě a běžné praxi však zatím mezinárodní standardy lidských práv nebyly plně internalizovány. Nadále chybí zejména solidní dlouhodobé politiky a s nimi také administrativní a rozpočtová opatření k jejich realizaci. Vláda jedná pouze tehdy, když se to na ní vyžaduje, obvykle prostřednictvím přímého mezinárodního tlaku. Tak například byla rumunská politika v oblasti lidských práv přísně monitorována za procesu přistoupení k EU, aby se zajistilo, že vyhovuje politickým kritériím stanoveným v Kodani. Někdy je podnětem k reformě veřejný skandál – který obvykle vyplave na povrch v mezinárodním tisku. Dokonce i tehdy, když vláda uzákoní opatření na podporu lidských práv, jejich realizace závisí spíše na vnější pomoci než na mobilizaci vlastních zdrojů vlády.

Práva lidí se zdravotním postižením

Organizace občanské společnosti pravidelně odsuzují vážné porušování lidských práv osob s mentálními postižením. Množství takových případů uvádí zpráva Monitorování práv mentálně postižených dětí a mladých lidí ve veřejných institucích,¹ kterou vydalo Centrum pro právní zdroje (CRJ, rumunská nevládní organizace) a UNICEF v dubnu 2007. Pacienti nemají zajištěny základní potřeby (stravu, vhodné oblečení a obutí, ložní prádlo, polštáře nebo postele, topení v zimě) nebo potřebné služby a životní podmínky, jako jsou aktivity a stimulační, léčiva a lékařské ošetření, školení a motivace. Zneužívají se restriktivní opatření a izolace. Stát nese přímou odpovědnost za řadu těchto zneužití včetně dehumanizujících podmínek v psychiatrických ústavech; násilné jednání personálu je běžné. Děti jsou svévolně umístovány v psychiatrických ústavech bez specifického léčení nebo diagnózy. V některých případech posílaly místní úřady do psychiatrických ústavů dočasně sirotky, když nebyla k dispozici jiná péče.

Nový zákon kodifikující práva lidí se zdravotním postižením a nahrazující předchozí antidiskriminační legislativu byl přijat v prosinci 2006. Jeho potřeba už byla zcela zřejmá. Tak například průzkum provedený veřejnou agenturou pro osoby se zdravotním postižením roku 2006 zjistil, že pouze 25 % navštívených institucí umožňovalo přiměřený přístup. (V odpovědi na to provedly dobrovolné úpravy další veřejné a soukromé instituce.) Ovšem tak jako v mnoha dalších případech vláda zatím nezavedla účinné politiky k realizaci a prosazení potřebné reformy. Univerzální přístup je typickým

příkladem. Organizace reprezentující lidi se zdravotním postižením si stěžují, že ačkoliv má být zajištěn ve všech budovách a veřejné dopravě, v řadě případů sice byla instalována příslušná zařízení, ale ve skutečnosti je nelze používat.

Práva lidí s HIV/AIDS

Rumunsko má největší počet dětí a mladých lidí žijících s HIV v Evropě – přes 7 200. Často se jim říká „záračné rumunské děti“. Jsou to ty, které přežily z původního počtu přes 10 000 dětí infikovaných v letech 1986 až 1991 v nemocnicích a sítěčnicích kontaminovaných jehlami a „mikrotransfuzemi“ neproověřené krve.² Příčinou v pozadí byla nedbalost státu.

Ačkoliv je Rumunsko označováno za první zemi ve východní Evropě zajišťující univerzální přístup k retrovirální terapii, v boji proti stigmatizování a diskriminaci lidí žijících s HIV toho udělalo málo. Těmto lidem se často odmítá přístup ke vzdělání, lékařské péči, veřejným službám a zaměstnání.

Jak konstatovala zpráva, kterou vydala v září 2007 UNOPA, rumunská nevládní federace založená několika organizacemi zastupujícími lidi postižené HIV/AIDS, vláda nezavedla jediný program, který by zajistil, aby tisíce dětí s HIV poté, co se na ně časem přestane vztahovat sociální ochrana v dětství, měly dostatečnou kvalifikaci a podporu nutnou k jejich plnému zařazení do společnosti a uplatnění na trhu práce.³ Tento závěr byl dalším potvrzením zprávy Human Rights Watch Report zveřejněné v srpnu 2006, podle níž méně než 60 %

* Jedna ze složek ukazatele BCI byla stanovena podle údajů ze zemí podobné úrovně.

1 Centre for Legal Resources (CRJ) (2007). *Mechanisms for the Protection of Persons with Mental Disabilities from the Sociomedical Institutions: from Illusions to Reality*, Bucharest, dostupné na www.crj.ro/files/ProtectionMechanismReport.pdf.

2 Human Rights Watch (August 2006). *Life doesn't Wait. Romania's Failure to Protect and Support Children Living with HIV*, Vol. 18, No. 6(D).

3 UNOPA (September 2007). *Drepturile omului in context HIV/ SIDA. Raport de monitorizare, iulie 2006 – martie 2007*, www.unopa.ro/download/Raport_de_monitorizare_UNOPA_iulie_2006-martie_2007.pdf.

rumunských dětí žijících s HIV prochází nějakou formou školní výchovy, a to přes legislativu zaručující bezplatnou a povinnou školní výchovu až do ukončení desáté třídy nebo dosažení věku 18 let.⁴

Přes pokrok v některých oblastech lékaři často kategoricky odmítají ošetřovat děti a mladé lidi žijící s HIV nebo užívají různé triky a výmluvy, aby s nimi nepřišli do styku, jako je opakované přesouvání termínů ošetření, které je má odrazovat od návštěvy kliniky. Jiný typ diskriminačního chování představuje požadavek, aby přišli znovu, až odejdou všichni ostatní pacienti, a jejich označování jako „lidi s AIDS“ před ostatními pacienty.⁵

Úplně uspokojivý není ani systém antiretrovirálního léčení (ARV). Ačkoliv byl v letech 2001 až 2006 poskytován bezplatně, každý rok bylo léčení na několik měsíců přerušeno, když byly vyčerpány finance. Představitelé rumunských nevládních organizací působících v této oblasti kromě toho připomínají, že od roku 2003, kdy byl získán nynější systém ARV, už byly vyvinuty lepší léčebné postupy. Vláda od roku 2005 odkládá vyhlášení nové veřejné soutěže, ačkoliv bylo na tento účel uvolněno 60 milionů USD. Představitelé nevládních organizací mají podezření, že určité zájmové skupiny jsou finančně zainteresovány na zachování dosavadního léčebného postupu.

Práva romské komunity

Přijetím pokrokových zákonů neskončila diskriminace Romů v mnoha oblastech včetně zaměstnání, bydlení, zdravotnictví a školství. Zpráva UNICEF *Breaking the cycle of exclusion: Roma children in South-East Europe* (Prolomování cyklu exkluze: romské děti v jihovýchodní Evropě) vydaná v březnu 2007 konstatuje, že přibližně 70 % romských domácností nemá tekoucí vodu. To je podstatně víc než průměr pro chudé rumunské domácnosti jako celek, který činí 50 %. Hlavní formální překážkou bránící Romům v přístupu ke službám je, že nemají potřebné doklady. Tím se jim například odírá právo na bezplatnou zdravotní péči. Odhaduje se, že pouze třetina Romů má zdravotní pojištění, což je způsobeno jeho poměrně vysokými náklady a nízkou zaměstnaností Romů na formálním pracovním trhu.

Pokud jde o školství, romské děti jsou v něm nadále segregovány častěji než jiné skupiny. Jejich školy mají obvykle horší vybavení a nekvalifikované učitele. Mezi mladými Rumuny bez jakéhokoliv vzdělání tvoří Romové 80 %; 38 % je negramotných. Pouze 64 % je zapsáno do základních škol, přičemž celostátní průměr je 98,9 %.⁶

Lidská práva, korupce a beztestnost

V posledních dvou desetiletích je nejvážnější hrozbou pro lidská práva korupce a beztestnost. Představují přímý útok na jeden ze základních principů lidských práv: stejné zacházení se všemi členy společnosti. Prospěch z toho má jedině menšina s přístupem k mocenským a rozhodovacím postům. Platí to zbytek obyvatelstva. Všechny po sobě následující vlády zanedbávaly chudé, zejména lidi žijící ve venkovských a odprůmýšlených oblastech, které nyní stagnují.

Pro většinu z nich byla jediným východiskem z ekonomického strádání emigrace. I když přistoupení Rumunska k EU povzbudilo ozdravení politického a soudního systému, korupce a beztestnost se zdá být dalekosáhlejší a mocnější než kdykoli předtím.

Jednou z předních rolí a povinností státu je vytvoření příznivého prostředí pro ochranu lidských práv; tolerování korupce se stále více považuje za porušení lidských práv per se.⁷

Sdílíme Pearsonův postřeh, že „diskurz lidských práv nám umožňuje poznat účinky korupce na obyčejného člověka, zejména pokud jde o jeho/její kontakty se státem. Utrpení lidí vyvolané korupčními praktikami je příliš často skrýváno za vágními eufemistickými prohlášeními o rozvoji a úrovni chudoby, jež nedokáží přitáhnout domácí nebo mezinárodní pozornost a stimulovat potřebnou akci.“⁸

Rumunsko je případovou studií toho, jak „ve většině zemí zamořených korupcí je možnost obohacení sebe sama důvodem pro politickou angažovanost, ať už ze sobeckých a osobních důvodů, nebo z protekčních důvodů vyžadujících pevné uchycení u moci.“⁹ V tomto smyslu se zdá, že Rumunsko lze odpovědně nazvat „vícestranickou kleptokracií“. Tuto charakteristiku potvrzuje odpor všech stran vůči současným pokusům o reformu soudního systému.¹⁰

Národní soudní systém je notoricky korupční a politicky závislý od roku 1989. Dokladem je jeho neschopnost přijít s obviněními za zločiny spáchané za komunistického režimu nebo v následujícím revolučním období. Pokud by se tak stalo, ohrozilo by to nový establishment a síť jeho podpůrců – někdejší nomenklaturu (vládní představitelé a úředníci) a důstojníky Securitate (tajné policie), kteří se proměnili v podnikatele. Oni a jejich spojenci překlenují celé národní politické spektrum.

Ikdyž byla korupce stále nestoudnější, soudnictví se stalo významnou veřejnou otázkou pouze v závěrečných letech jednání s EU. Tehdy se ukázalo jako nejvážnější překážka členství v EU a boj o celkovou přestavbu systému poněkud pokročil. Stát vytvořil novou instituci, která se má zabývat „korupcí na vysoké úrovni“; když Rumunsko roku 2007 konečně dosáhlo plného členství, EU se odvolala na klauzuli, která jí umožňovala dál monitorovat průběh reformy národního soudnictví.

Ovšem nyní po vstupu země do EU reaguje rumunská politická třída méně ochotně na tlak z Bruselu

požadující pokračování reformem.¹¹ Představitelé ze všech politických stran, znepokojeni vyšetřováním korupce zasahujícím stále další a další vedoucí politiky (nynější i dřívější ministři a poslanci), vytvořili novou „koalici ochotných“ s nevyhlášeným cílem zastavení reformem, jejich zvrácení a obnovení beztestnosti. Po počáteční fázi, kdy byli obviněni první politici na vysoké úrovni a politické vazby soudnictví se odhalily ještě nestoudněji než dosud, systém podle všeho nabral odvalu a začal stíhat korupci mezi dřívějšími ministry a poslanci. Nedávno ovšem přišli protivníci tohoto procesu s obviněním, podle kterých je nově nalezený zápal soudců živěn politickými zájmovými skupinami, které chtějí poškodit konkurenční strany.

V lednu 2008 odvolal Ústavní soud pracovníka Národní rady pro výzkum archivů komunistické tajné služby (CNSAS), jediné instituce usilující o spravedlnost pro ty, kdo trpěli za komunistického režimu, a pozastavil její hlavní akce. Toto rozhodnutí přišlo právě před začátkem volebního roku, kdy se výzkumníci chystali k prozkoumání spisů soudců a členů Ústavního soudu. Než byl CNSAS umlčen, odhalil řadu veřejně známých postav – někdejší ministři, poslanci, novináři, přední kněží – jako informátory Securitate. Mnoho dalších je ovšem chráněno nynější tajnou službou, která zamezuje přístup k některým ze svých nekontroverznějších archivů.

Korupce také prosákla ekonomikou. Majetková práva prosazovaná po roce 1989 jako úhelny kámen nové „liberální demokracie“ jsou flagrantně porušována manipulátory, kteří udělali z privatizačního procesu hazardní hru. Někteří z nich zbohatli díky svým dřívějším vazbám na nomenklaturu nebo Securitate. Jiní tahali za nitky v soudním systému a zmocnili se vydíráním nebo podvodů většiny majetku, který znárodnil právoplatným majitelům komunistický režim.¹² Další pak nadělali bohatství s pomocí soudruhů nyní zastávajících rozhodující veřejné úřady, kteří jim umožnili přednostní přístup ke státnímu majetku podléhajícímu privatizaci nebo k vládním zakázkám.

„Beztestnost mocných a lidí se styky je tím nejdůležitějším faktorem pokračování korupce a samozřejmě také veškerého porušování lidských práv.“¹³ Úděl Rumunska to dokonale ilustruje. ■

11 Viz například „Backsliding on reform is seen in new EU states,“ *International Herald Tribune*, 1. dubna 2008, www.ihf.com/articles/2008/04/01/europe/union.php.

12 Viz například „Vanatorii de terenuri fac afaceri cu functionarii din primarii: retrocedate ca santaj“, *Hotnews*, 9. května 2008, dostupné na www.hotnews.ro/stiri-essential-2539539-vanatorii-terenuri-fac-afaceri-functionarii-din-primarii-retrocedare-santaj.htm.

13 Kiai, *op.cit.*

7 UNDP, Oslo Governance Centre, Democratic Governance Fellowship Programme (September 2004). *The Impact of corruption on the human rights based approach to development*, dostupné na www.undp.org/oslocentre/docs/05/Thusitha_final.pdf.

8 Pearson, Z. (n.d.) „Human Rights and Corruption“. Výzkumná zpráva, kterou vypracovalo Centre for Democratic Institutions, Australian National University 3, dostupné na www.cdi.anu.edu.au/research_publications/research_HumanRightsandCorruption.htm.

9 Kiai, M. (2007). *The Role of National Human Rights Institutions in Combating Corruption*, The International Council on Human Rights Policy, Review Meeting, Corruption and Human Rights, Geneva, 28-29 July, dostupné na www.ichrp.org/files/papers/133/131/_Maina_Kiai_-_2007.pdf.

10 Rumunsko je pouze jedním z mnoha příkladů dokazujících, že korupční nebo politicky závislé soudnictví může napomáhat korupci na vysoké úrovni, znemožňovat reformy a anulovat zákonné normy.

4 Human Rights Watch, *op.cit.*

5 *Ibid.*

6 *Romania edicatiei, Romania cercetarii* (červenec 2007). Dostupné na www.edu.presidency.ro/edu/cv/raport.pdf.